

НАЧИНИ ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА МИНАЛО РЕЗУЛТАТИВНО ВРЕМЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ

Владислав МАРИНОВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

E-mail: vladi_marinov@abv.bg

DIFFERENT WAYS OF EXPRESSING PERFECT TENSE IN THE BULGARIAN DIALECTS

Vladislav MARINOV

University of Veliko Turnovo „St. Cyril and St. Methodius“

E-mail: vladi_marinov@abv.bg

ABSTRACT: In the article are presented the different ways of expressing past perfect tense on the territory of the Bulgarian language territory. The two main constructions are: “to have” + “past passive participle” and “to be” + “past active participle”. A hybrid construction such as: “to be” + “past passive participle” appears in some of the dialects as well. The emphasis falls on dialects with two or more models of expressing past perfect tense. A general review of the theoretical foundations is made that is connected to the semantics of the past perfect tense.

KEYWORDS: past perfect tense, Bulgarian dialects, Slavic model, Roman model.

Проучването на моделите за изразяване на минало резултативно време (перфект) в българските диалекти разкрива разнообразието, от една страна, и континуитета, от друга – при използваните конструкции на територията на езиковото ни землище както в държавните граници, така и извън тях. При анализа на материала (от книжовния език и диалектите) се очертават два основни проблема: 1) за семантиката на перфектните форми и 2) за разновидностите им. По първия като че ли многобройните изследователи по въпроса имат, ако не единно, то поне сходно мнение: основното значение на минало неопределено време е резултативно, поради което то може да бъде наречено мин. резултативно време, с което се разкрива семантиката на перфекта, изразяваща се в действие, което е извършено в миналото, но резултатът му е актуален днес. Акад. Вл. Георгиев констатира, че в българския език се появява „едно ново време, изразено чрез глагола „имам” и МСП” (Георгиев, 1957, с. 59). Според него конструкциите с *имам* притежават същото значение като стгр. перфект или лат. *perfectum praesens*. Въз основа на тях се образуват и конструкции с *имах* + мин. стр. причастие, които заместват минало предварително време, както и бъдеще предварително. В цитираната студия (Георгиев, 1957) авторът с основание предлага този български аналог на латинския *perfectum praesens* да се означава като „минало резултативно“. Значението му кореспондира със значението на минало неопределено време, като авторът уточнява в бележка под линия, че *минало неопределено време* и *минало резултативно* не са идентични по значение, а само близки.

В същия брой на „Известия на Института за български език“ от 1957 г., кн. 5. Ал. Т.-Балан публикува статия по същия въпрос със заглавие *Особит състав с глагол „имам“*. В нея видният български езиковед посочва, че „не може пасивен строй *имам струпан* да бъде двойник (дублет) на активен строй *съм струпал...*“ и „мястото на състави от типа на *имам струпан*, безлично *имам струпано* или *има струпано*, в българските граматика е там, дето се разправя за особити строежи или строеве с наши глаголи *бива, има, иска, може, трябва*“ (Балан, 1957, с. 26 – 27).

Кирил Мирчев (Мирчев, 1973) също се включва в дискусията, като отбелязва, че конструкциите с *имам* + мин. стр. причастие не са нови за българския език, и илюстрира твърдението си с четири примера – два от старобългарски и два от среднобългарски паметници. Според него Балан е прав, че това са различни конструкции, които показват активност или пасивност по отношение на действието. К. Мирчев привежда пример от *Супрасълския сборник*, в който гръцката конструкция от *ἔχω* и мин. стр. причастие е преведена със страдателен залог в мин. несв. време, т. е. на преден план е резултатът, а не вършителят.

От друга страна, Иван Харалампиев също посочва примери от старобългарски паметници, в които съчетания от имѣти и мин. стр. причастие са употребени вместо *съм* и *елово причастие*. Според него „трудно може да се даде категорична оценка за природата на съчетанията от *имам* и

минало страдателно причастие¹, както и че употребата им като синоними на перфекта „...се смята за влияние на балканската езикова среда“ (Иванова-Мирчева, Харалампиев, 1999, с. 140).

За балканските особености на *перфекта* П. Асенова отбелязва, че „в засвидетелствания развой на перфекта в старогръцкия и балкано-латинския се наблюдава употребата на два спомагателни глагола – „съм“ и „имам“ в първоначалните синтагми, от които ще се развият съвременните морфологични форми на аналитичен перфект. Днешното състояние на балканските езици показва установяването на единия глагол като основен в тази функция – „имам“ – в гръцкия и румънския, и „съм“ – в българския, а на двата – само в албанския, където те са в допълнителна дистрибуция – „съм“ при възвратни, „имам“ при невъзвратни глаголи (както в романските езици, но по отношение на преходността).“ (Асенова, 2002, с. 244). Авторката представя класификацията на Б. Хавранек, за да раздели т. нар. „романски тип перфект“ на три групи:

„1. *casus sum – свързване на гл. „съм“ и мин. стр. причастие, от непреходен глагол, съгласувано с подлога, напр. бълг. *сум дойден* ...

2. * *casum habeo* – свързване на гл. „имам“ и неизменяемата форма на мин. страд. причастие от непреходен глагол, напр. бълг. *имам дойдено* ...

3. *factum habeo* – свързване на глагола „имам“ и неизменяемата форма (бълг. и гр., ср. р.) на мин. страд. причастие от преходен глагол, напр. бълг. *имам видено* ...“ (Асенова, 2002, с. 244).

Славянският модел за образуване на перфекта, състоящ се от съчетание на *съм* + изменяема форма на *мин. деят. причастие*, която се съгласува с подлога, днес е в основата на българската книжовна норма.

В българските говори по поречието на р. Дунав преобладаващите конструкции са по „славянския“ (българския) модел със спомагателен глагол *съм* + *минало деятелно причастие*. Въпреки че заради близостта с румънските диалекти по-вероятно би било прякото калкиране на романския модел на перфекта, което би довело до форми като *имам работено*. Но това не се случва и „славянският“ модел е доминиращ в диалектите в Северна България. В същото време в някои южни и югозападни български говори (в Албания, в Западна и Беломорска Македония, в Западна и Източна Тракия), които са твърде отдалечени от съвременния румънски език, са налице случаи с *имам-форми*, които някои автори (П. Асенова, Т. Бояджиев, Евд. Христова и др.) характеризират като „романски (романо-гръцки) тип перфект“. Както отбелязва Йордан Иванов¹ „няма съмнение, че тези конструкции (имам + мин. стр. причастие – бел. моя, В. М.) са перфектни и не домашни, а чужди. Това ще да е от ония диалектни явления, „наблюдавани по време на усилената балканска конвергенция в някои югозападни области с отчасти романизирано население“. Според Вл. Георгиев те (заедно със страдателните причастия от непреходни глаголи, като *лѣгната, заспана, падната*), се дължат на влашко (арумънско) влияние, а според Бл. Шклифов са възникнали под гръцко влияние. Малецки допуска, че посочената езикова особеност произхожда от обща основа на балканска почва, чийто единствен представител е албански език. С това той сочи като общ субстрат „езика на старите трако-илирийци“ (Иванов, 1977, с. 179). Йордан Иванов обаче не приема мнението на Л. Милетич, че конструкцията е резултат от честата замяна на *мин. деятелни с мин. стр. причастия*, заради засилването на атрибутивната семантика на причастието и посочва, че въпреки наличието на споменатата замяна в чечкия говор, там липсват облици с *имам* при перфекта (Иванов, 1977, с. 179).

Разнообразието от мнения за генезиса и особеностите на конструкцията *имам* + *мин. стр. причастие*, както и паралелното съществуване на славянския модел за изразяване на минало неопределено време пораждаат необходимост от прилагане на контрастивен анализ и дескрипция на проявите на двата типа облици и техните вариации.

През 1905 г. Ю. Трифонов подробно разглежда значенията и особеностите при употребата на конструкцията *съм* + *мин. деят. причастие* в *Синтактични бележки за съединението на минало действително причастие с глагола „съм“ в новобългарския език*². Авторът отбелязва, цитирайки Фр. Миклошич, че „съединението на минало действително причастие с глагола *съм* в славянските езици се употребява често вместо аорист (същата тенденция в славянските езици е анализирана по-късно от М. Деянова – бел. моя, В. М.), но най-много има значение на перфект, т.

¹ Пълни библиографски данни вж. у Иванов, 1977.

² Трифонов, 1905, с. 155 – 192.

е. показва действие (състояние), което е готово в минутата на говоренето, без да посочва кога се е захванало... Перфектното значение на това съединение може да се вземе за най-старо.“ (Трифонов, 1905, с. 155 – 156). След него Геновева Попова посочва разликите при предаване на минало действие и резултатът от него чрез употребата на конструкциите *имам + мин. стр. причастие* и *съм + мин. деят. причастие*, тя твърди, че в народните говори все още са живи съчетанията на *минало стр. причастие* и глагола *имам*, но „в новия книжовен език, употребата на съчетанието от минало страдателно причастие с „имам“ постепенно намалява до там, че почти изчезва.“ (Попова, 1931, с. 490).

За по-точното определяне на мястото на тази конструкция в българския езиков континуум, тук са приведени примери от различни диалектни области, защото, както отбелязва Т. Бояджиев: „изнасянето на материали от диалектите би помогнало да се разберат етапите на установяване на различни форми, структурата и значението им, тяхното развитие днес в българския език.“ (Бояджиев, 1968, с. 459).

Тук ще се спра на говорите, в които се използват два и повече модела за предаване на минало резултативно време. Диалектите са подредени в групи според броя и характера на проявите на формите, с които се изразява перфектът.

1. Говори с четири модела.

В някои български говори предаването на сегашен резултат от действие в миналото се извършва чрез употребата на конструкции от *имам + мин. стр. причастие*. Евдокия Христова отбелязва, че говорът на с. Голо бърдо (Албания) „съсредоточава абсолютно **всички модели** (трите романски и славянския – бел. моя., В. М.) на това резултативно време, получени от срещата на различните тенденции на Балканите (романски и славянски). Това богатство от четири типа форми не се открива никъде на друго място в такова съсредоточие и съвместно съществуване върху целия български езиков континуум.“ (Христова, 2012, с. 86). В този диалект са регистрирани следните конструкции:

1) Основна форма за изразяване на перфект е съчетанието на *имам + мин. стр. причастие* в *ср. р., ед. ч.* от преходни глаголи:

<i>ед. ч.</i>	<i>мн. ч.</i>
1 л. <i>има видено</i>	1 л. <i>имаме видено</i>
2 л. <i>имаш видено</i>	2 л. <i>имате видено</i>
3 л. <i>имат видено</i>	3 л. <i>имаат (имет) видено</i>

2) С по-ниска фреквентност (според Евд. Христова) е съчетанието на *имам + минало стр. причастие* в *ср. р., ед. ч.* от непреходни глаголи от типа – *има шетано*.

3) Конструкции със *съм* + изменяема форма на *мин. стр. причастие* от непреходни глаголи, която се съгласува с подлога:

<i>ед. ч.</i>	<i>мн. ч.</i>
1 л. <i>су ддйден, -а, -о</i>	1 л. <i>сме ддйдени</i>
2 л. <i>си ддйден, -а, -о</i>	2 л. <i>сте ддйдени</i>
3 л. <i>е (йе, ёсти) ддйден, -а, -о</i>	3 л. <i>се ддйдени</i>

Тази форма се открива в цялата Дебърска област и е характерна и за друг краен югозападен български *ъ-говор* – говора на с. Връбник (Албания). Наличието и едновременното съществуване на конструкции с *имам* и *съм* авторката обяснява с различията в семантиката на перфекта. Според Евд. Христова „значението на формите с *имам* кореспондира със статалното значение на перфекта в книжовния български език“ (Станков, 1981, с. 53). В момента на говоренето в тези случаи е налице резултат от минал процес. Във формите със *съм* откриваме значение, което до голяма степен се доближава до акционалното значение на мин. неопр. време в книжовния български език. Тук причастната форма на непреходния глагол, съчетана със *съм*, насочва вниманието повече към действието, а резултатът остава на втори план“ (Христова, 2012, с. 91 – 92).

4) Славянският модел е характерен за говора на с. Стеблево (Голо бърдо, Албания):

<i>ед. ч.</i>	<i>мн. ч.</i>
1 л. <i>су чуъл, -а, -о</i>	1 л. <i>сме чули</i>
2 л. <i>си чуъл, -а, -о</i>	2 л. <i>сте чули</i>

3 л. чул, -а, -о

3 л. чули

Основната особеност, която авторката отбелязва тук, е изпускането на *съм* в 3 л., ед. и мн. ч., което обаче е характерно за славянския перфект (Грицкат, 1954).

II. Говори с три модела.

В диалектите, които се намират на територията на днешна Република Македония, са познати конструкциите с *има́м + мин. стр. причастие* и *сум ‘съм’ + мин. стр. или деят. причастие*. Блаже Конески в „Историја на македонскиот јазик“ отбелязва, че формите с *мин. деят. причастие* са по-стари, а *сум + -н/-т – причастията* са нови.

Старият славянски перфект (*съм + мин. деят. причастие*), както пише авторът, е изчезнал само в някои костурски говори и в говора на с. Бобошица, където е изместен от конструкции като *има́м дојдено* и *сум дојден*. Там, където е запазена, конструкцията е натоварена както със значение ‘предаване на несвидетелски данни’ (преизказно наклонение), така и представя действие, което е извършено в миналото, но не е обвързано с конкретен момент. И в диалектите в Република Македония действа славянската тенденция за изпадане на спомагателния глагол в 3 л., ед. и мн. ч., но спорадично се срещат и форми като *е викал – са викали* (Конески, 1965, с. 168 – 169).

За хибридни тип (*съм + мин. стр. причастие*) Бл. Конески пише „типот *сум дојден*, со резултативно значење, е карактеристичен за западното наречје и за говорите во Леринско и Костурско, од каде што во ново време се распространува на исток“ (Конески, 1965, с. 170). Според автора тук се вклучват както непреходни, така и възвратни глаголи, напр. *сум вратен (сум се вратил)*. С преходни глаголи конструкцията има пасивно значение (*сум виден*), но понякога преходни глаголи се използват като непреходни, напр. *сум јаден*. Регистрира се и страдателно причастие на спомагателния глагол – *сум биден, сум бидена* и т. н. Причината за появата на тези форми Бл. Конески открива в преките лингвистични контакти с неславянските балкански езици (гръцки, албански и арумънски), като за него най-силно е арумънското влияние.

Като характерни предимно за западните и югозападните диалекти в Република Македония са отбелязани конструкциите с *има́м + мин. стр. причастие*. Наличието им също се свързва с влиянието на гръцкия, албанския и арумънския език, където обичайното образуване на перфекта е с *има́м*. Авторът пише, че „конструкциите од типот *има́м дојдено*, како и оние од типот *сум дојден*, се развили во поново време во нашиот јазик. Немаме точни податоци кога тие почнале да се употребуваат, меѓутоа фактот што не се распространети на целата наша јазична територија говори во полза на тоа дека тие не е толку стара појава“ (Конески, 1965, с. 171). За Бл. Конески появата на нехарактерните за славянските езици форми на перфекта *има́м + мин. стр. причастие* и *съм + мин. стр. причастие* се свързва с контактните влияния в билингвални области. Този факт (за връзката между наличието на *има́м + мин. стр. причастие* в българските диалекти в Югозападна Македония и билингвизма или полилингвизма) е отбелязан и от П. Асенова (Асенова, 2002, с. 249). С други думи, в крайните западни български говори в Македония наред със славянската и романо-гръцката конструкция се появява нова „хибридна“ конструкция с резултативно значение. Моделите за предаване на сегашен резултат от минало действие, които съществуват в диалектите в Македония, са следните:

- 1) *има́м + мин. стр. прич.* в ср. р., ед. ч. – *има́м дојдено*;
- 2) *сум + мин. стр. прич.* в м., ж. и ср. р., ед. ч. – *сум дојден/-а, -о*;
- 3) *сум + мин. деят. прич.* в м., ж. и ср. р., ед. ч. – *сум викал/-а, -о*.

III. Говори с два модела.

Едновременното съществуване в рамките на един диалект на „типичните“ конструкции от романски тип *има́м + мин. стр. причастие* и на славянската *съм + мин. деят. причастие* е описано от множество автори. Започвайки от най-отдалечените западни български диалекти, минавайки през тракийските говори, можем да стигнем до статиите на Вл. Георгиев и Ал. Т.-Балан за ситуацията в българския книжовен език. И в тази група съществуват „хибридни конструкции“ вероятно под влияние на билингвални отношения и интерференции. Евд. Христова отбелязва, че в диалекта на с. Връбник (Албания) *минало неопределено време* се изразява със сложни форми. В записаната реч от информатори от с. Връбник са регистрирани два вида конструкции:

1) сег. време на глагола **имам** + ср. род на **мин. стр. причастие**, чиято форма остава непроменена в ед. и мн. ч.:

ед. ч.	мн. ч.
1 л. <i>имам кроено</i>	1 л. <i>имаме кроено</i>
2 л. <i>имаши кроено</i>	2 л. <i>имате кроено</i>
3 л. <i>има кроено</i>	3 л. <i>име кроено</i>

2) с глагола **се ‘съм’** + **мин. стр. причастие**, което променя формата си по число, а в 3 л., ед. ч. – и по род:

ед. ч.	мн. ч.
1 л. <i>се дойден</i>	1 л. <i>сме дойдени</i>
2 л. <i>си дойден</i>	2 л. <i>сте дойдени</i>
3 л. <i>е дойден, -а, -о</i>	3 л. <i>са дойдени</i>

Авторката дава примери и с **нема**:

ед. ч.	мн. ч.
1 л. <i>немам работано</i>	1 л. <i>немаме работано</i>
2 л. <i>немаши работано</i>	2 л. <i>немате работано</i>
3 л. <i>нема работано</i>	3 л. <i>нема работано</i>

ед. ч.	мн. ч.
1 л. <i>не се дойден</i>	1 л. <i>не сме дойдени</i>
2 л. <i>не си дойден</i>	2 л. <i>не сте дойдени</i>
3 л. <i>не е дойден, -а, -о</i>	3 л. <i>не са дойдени</i>

Евдокия Христова отбелязва, че в говора на с. Връбник глаголът **имам** се свързва с неизменяеми форми на **мин. стр. причастие** от преходни глаголи, а глаголът **се ‘съм’** – с изменяемите форми на **минало стр. причастие** от непреходни глаголи. В изследвания диалект конструкции с **мин. деят. причастие**, които да показват резултат от действие, извършено в миналото, не са регистрирани.

За костурския и долнопреспанския диалекти също има сведения за образуването на претерити с **имам** + **мин. стр. причастие**. Аргир Кузов твърди, че в костурския говор „минало неопределено време се образува с помощта на спомагателния глагол **имам**, поставен в сегашно време заедно със страдателно причастие **-нъ** или **-тъ** от глагола. Страдателното причастие в случая винаги се поставя в ср. р., ед. ч. при всички лица (т. е. формата е неизменяема – бел. моя., В. М.), напр.: *имам речено; вија ѝмате пиѐно; кѐку пàри ни ѝмате дадѐно?; го ѝмаме кренàто* и т. н. Минало неопределено време се изказва още и с причастieto на **-лъ, -ла, -ло**, но без спомагателен глагол: *откà дошѐл дòма тугàва ѹмрел; сàма си седѐла и се умѐла* (Кузов, 1921, с. 114). В костурския говор **имам** участва и при образуването на минало предварително време, като релевантна за конструкцията е повторемостта на действието. При еднократно действие се използва причастна форма с окончание **-т** в ср. р., ед. ч., т. е. не се променя според рода или числото на вършителя, докато за многократни действия **мин. стр. причастие**, завършващо на **-н**, срв. напр.: *со шo имàше крѐнàто?; Книгата шo ви е имàме дадѐно; къшчо ни имàте речѐно* и т. н. В диалекта се срещат и остатъци от форми с **-л**, но те са малобройни и не променят характера на явлението.

За костурския диалект и Бл. Шклифов отбелязва, че с по-висока фреквентност са конструкциите от **имам** + **мин. стр. причастие** с неизменяема форма в ср. р., ед. ч.:

ед. ч.	мн. ч.
1 л. <i>им (ѝмам) писàно</i>	1 л. <i>ѝмаме писàно</i>
2 л. <i>ѝмаши писàно</i>	2 л. <i>ѝмате писàно</i>
3 л. <i>ѝма писàно</i>	3 л. <i>ѝме писàно</i>

Срв. още: *Им ойдено на Сòлун на пазар, Стефо ѝма пасѐно офци на Виçо планѝна*.

Както Ар. Кузов, така и Бл. Шклифов регистрира и спорадични прояви на конструкции от типа *си бил, -а, -о, сме биле* (Шклифов, 1973, с. 94)

Благой Шклифов проучва и друг краен западен български диалект – долнопреспанския. В частта за претеритите авторът пише, че „минало неопределено време в долнопреспанския говор е сложно по състав. То се образува от сегашно време на глагола **ѝмам // ѝам, нѐмам // нѐам** и ср. р. на **мин. стр. причастие**, образувано от свършен или несвършен вид:

ед. ч.

- 1 л. *ѝмам* // *ѝам* *вѝдено*
 2 л. *ѝмаши* *вѝдено*
 3 л. *ѝма* *вѝдено*

мн. ч.

- 1 л. *ѝмаме* // *ѝаме* *вѝдено*
 2 л. *ѝмате* *вѝдено*
 3 л. *ѝме* *вѝдено*

С формите на минало неопределено време се означава минало прекратено действие по отношение на момента на говоренето и неотнесено към определен минал момент.

Формите, образувани със страдателно причастие от несвършен вид, изразяват повтарящо се минало действие: *ѝас ѝмам ѝрано вно̀ду нѝвѝе* (Шклифов, 1979, с. 80). И за този диалект авторът регистрира спорадични прояви на конструкции със *са*, рядко *сум* + *мин. св. деят. причастие*, напр.: *сум вишѝл*.

За друга голяма българска диалектна област (южната) Т. Бояджиев отбелязва, че конструкцията с *имам* + *мин. стр. причастие* е характерна както за речта на информатори от Западна Тракия, така и за речта на информатори от Източна Тракия. Сведения за същата област дават още Хр. Кодов, Г. Горов (за странджанския говор) и Ст. Кабасанов (за тихомировския говор).

В студията си *Аналитични форми с глагола „имам“ в тракийските говори* Тодор Бояджиев разглежда подробно не само разпространението на конструкцията с *имам* + *мин. стр. причастие*, но и граматичните ѝ характеристики и спецификите при употребата ѝ. Според автора моделът *имам* + *мин. стр. причастие* вероятно е калка от гръцкия перфект, образуван с $\epsilon\chi\omega$, но не е семантичен еквивалент на минало предварително време, въпреки че има такава функция (Бояджиев, 1968). На територията на Източна и Западна Тракия сложните глаголни времена (и по-конкретно перфектът) се изразяват от съчетания на *имам* или *съм* + *мин. стр. причастие*, което се съгласува с обекта или субекта. Предпочитат се, когато трябва да се представи резултат от извършено действие в миналото. Разликата при употребата на *имам*–конструкциите е, че в Западна Тракия причастие то може да е от преходни и непреходни глаголи, а в Източна – формите с непреходни глаголи са рядкост, напр.: *ѝмѝт зѝпѝмнени дѝми* (Еникѝой, Кс.); *ѝмѝт зѝмену* (Караклисе, Дим.); *тѝ хи ѝмѝт нѝсъни* (Мѝглавит); *бѝти гу ѝмѝме изгубѝн* (Аврѝн); рядко: *имѝм умр'ѝно* (Аврѝн). Употребата само на глагола *имам* без причастна форма е еквивалент на *съм*, напр.: *ут унѝѝ срънѝ ги ѝмѝт луз'ѝта* (Чанакча, Чат.). Конструкциите със *съм* също са характерни и за Западна Тракия, и за Източна Тракия (регистрирани са в Димотикишко, Софлийско, Дедеагачко, Малгарско, Мала Азия), напр.: *т'а е нѝѝде далѝку утѝѝденѝ* (Калайджидере), *т'а не е исѝхнѝтъ* (Каяджик), *тугѝ съм дѝѝденѝ тукѝ* (Пишманкѝой) (Бояджиев, 1991, с. 93 – 94).

В тихомировския говор, който е запазил много от архаичните форми, Ст. Кабасанов отчита паралелното съществуване на две форми, с които се предава минало неопределено време – *съм* + *мин. св. деят. причастие* и *съм* + *мин. стр. причастие*. Както отбелязва авторът, минало неопределено време (перфект) се образува освен както в литературния език – чрез причастие на *-л* и спомагателен глагол „съм“ в сегашно време – още и чрез страдателно причастие на *-н*, а в някои случаи и чрез страдателно причастие на *-т*.

ед. ч.

- 1 л. *ѝ сам* *искапѝл*
 2 л. *ты з* *искапѝл*
 3 л. *то (е)* *искапѝл*

мн. ч.

- 1 л. *ные* *имѝискапѝлы*
 2 л. *вы* *итѝискапѝлы*
 3 л. *то (са)* *искапѝлы*

ед. ч.

- 1 л. *ѝ сам* *дѝѝден*
 2 л. *ты з* *дѝѝден*
 3 л. *то (е)* *дѝѝден*

мн. ч.

- 1 л. *ные* *имѝдѝѝденѝ*
 2 л. *вы* *итѝдѝѝденѝ*
 3 л. *то (са)* *дѝѝденѝ*

Обикновено в 3 л., ед. и мн. ч. спомагателният глагол се изпуска, без с това формата да добива преизказно значение, срв.: *тѝ искапѝл соз градыну: тѝе дашлы сабайлѝн рѝно* и др. (Кабасанов, 1963, с. 80). И тук, както в част от разгледаните диалекти (връбнишкия и някои македонски), се следва славянската тенденция и изпускането на спомагателния глагол в 3 л., ед. и мн. ч. не води до семантична замяна с преизказно наклонение.

И в друг от специфичните български диалекти – говорът на с. Еркеч – се наблюдава паралелно съществуване на романския модел *имам* + *мин. стр. причастие* и на славянския – *съм*

+ *мин. деят. причастие*, напр.: *Имам с'ату д'ини. Имам гу видену т'ос чул'ек. Имам чу'ту...* Тези конструкции за пръв път за отбелязани от Ел. М. Елиът, която посещава селото през 1996 г. Според нея появата на *имам*–конструкцията се дължи на контакта с тракийските диалекти (Elliot, 2004, p. 158 – 210). Но според авторите на *Еркеч – паметта на езика*, това е „поредното доказателство за съществуването на голям югоизточнобългарски диалектен континуум, в който очевидно говорът на с. Еркеч се явява важна, свързваща българския юг и българския север, брънка“ (Керемидчиева и др., 2012, с. 39).

От направения преглед на конструкциите, с които се изразява перфектът в някои от българските диалекти, могат да се направят следните изводи:

1) На територията на българското езиково землище са регистрирани както конструкциите *имам + мин. стр. причастие* и *съм + мин. деят. причастие*, така и хибридни конструкции, напр.: *съм + изменяема/неизменяема форма на мин. стр. причастие*.

2) Паралелното съществуване и употреба на романската (романо-гръцката) конструкция с *имам + мин. стр. причастие* (с изменяема или неизменяема форма от преходен или непреходен глагол) и славянската конструкция от *съм + мин. деят. причастие* е характерна особеност при контакта между формации на неродствени езици (български – гръцки; български – албански, български – арумънски).

3) Повечето от цитираните изследователи откриват връзка между появата на конструкцията *имам + мин. стр. причастие* и степента, вида и продължителността на билингвизма (полилингвизма) в езикови ситуации, на които един от компонентите е български диалект.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Асенова, П. (2002)** Балканско езикознание. ВеликоТърново: Фабер, 376 с. (*Asenova, P. Balkansko ezikoznanie. Veliko Tarnovo: Faber, 376 s.*)
- Бояджиев, Т. (1968)** Аналитични форми с глагола *имам* в тракийските говори. – В: Известия на Института за български език, кн. 16, с. 459 – 465. (*Boyadzhiev, T. Analytic Forms of “to Have” Verb in the Thracian Dialects. – V: Izvestiya na Institutata za balgarski ezik, kn. 16, s. 459 – 465.*)
- Бояджиев, Т. (1979)** Говорът на тракийските преселници в с. Орешник, Елховско. – В: Българска диалектология, кн. 9, София, с. 3 – 79. (*Boyadzhiev, T. Dialects of Thracian settlers in the village of Oreshnik, Elhovo area. – V: Balgarska dialektologiya, kn. 9, Sofia, s. 3 – 79.*)
- Георгиев, Вл. (1957)** Възникване на нови сложни глаголни форми със спомогателен глагол „*имам*“. – В: Известия на Института за български език, кн. 5, с. 31 – 59. (*Georgiev, Vl. New Compound Verb Forms Occurrence with the Auxiliary Verb “to Have”. – V: Izvestiya na Institutata za balgarski ezik, kn. 5, s. 31 – 59.*)
- Грицкат, Ир. (1954)** О перфекту без помошног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама. Београд: Научна Књига, 234 с. (*Gritskat, Ir. O perfektu bez pomochnog glagola u srpskohrvatskom jezuku i srodnim sintaksichnim pojavama. Beograd: Naučna Knjiga, 234 s.*)
- Деянова, М. (1966)** Имперфект и аорист в славянските езици. София: Изд. на БАН, 201 с. (*Dejanova, M. Imperfekt i aorist v slavyanskite ezitsi. Sofia: Izd. na BAN, 201 s.*)
- Керемидчиева Сл., А. Кочева и др. (2012)** Еркеч – паметта на езика. София: Мултипринт, 299 с. (*Keremidchieva Sl., A. Kocheva i dr. Erkech – pametta na ezika. Sofiya: Multiprint, 299 s.*)
- Иванов, Й. (1977)** Български преселнически говори. Говорите от Драмско и Сярско. Част първа. Типологическа характеристика и описание на говорите. – В: Трудове по българска диалектология. Т. 9. София: Изд. на БАН, 254 с. (*Ivanov, Y. Balgarski preselnicheski govori. Govorite ot Dramsko i Syarsko. Chast parva. Tipologicheska harakteristika i opisane na govorite. – V: Trudove po balgarska dialektologiya. T. 9. Sofia: Izd. na BAN, 254 s.*)
- Иванова-Мирчева, Д., И. Харалампиев. (1999)** История на българския език. Велико Търново: Фабер, 385 с. (*Ivanova-Mircheva, D., I. Haralampiev. Istoriya na balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo: Faber, 385 s.*)
- Кабасанов, Ст. (1963)** Един старинен български говор. Тихомирският говор. София: Изд. на БАН,

- 106 с. (*Kabasanov, St.* Edin starinen balgarski govor. Tihomirskiyat govor. Sofia: Izd. na BAN, 106 s.)
- Конески, Бл. (1965)** Историја на македонскиот јазик. Скопје: Кочо Рацин, 229 с. (*Koneski, Bl.* Istoriya na makedonskiot yazik. Skorje: Kocho Ratsin, 229 s.)
- Кузов, Арг.(1921)** Костурският говор. – В: Известия на Семинара по славянска филологија, кн. 4, с. 86 – 126. (*Kuzov, Arg.* Kostur dialect. – V: Izvestiya na Seminara po slavyanska filologiya, kn. 4, s. 86 – 126.)
- Мирчев, К. (1973)** Съчетанията на глагол *имам* + *мин. страд. прич.* в български език. // *Български език*, кн. 6, с. 565 – 567. (*Mirchev, K.* Verb combination patterns of “to have” plus Past Passive Participle in Bulgarian language. // *Balgarski ezik*, kn. 6, s. 565 – 567.)
- Попова, Г. (1931)** Употреба на минало страдателно причастие с глагола „имам“ в българския език. – В: Известия на Семинара по славянска филологија, кн. 7, с. 490 – 501. (*Popova, G.* Use of Past Passive Participle of “to have” verb in Bulgarian language. – V: Izvestiya na Seminara po slavyanska filologiya, kn. 7, s. 490 – 501.)
- Станков, В. (1981)** Стилистични особености на българския глагол. София: Народна просвета, 135 с. (*Stankov, V.* Stilistichni osobenosti na balgarskiya glagol. Sofia: Narodna prosveta, 135 s.)
- Теодоров-Балан, А. (1957)** Особит състав с глагол „имам“. – В: Известия на Института за български език, кн. 5, с. 23 – 29. (*Teodorov-Balan, A.* Peculiar Composition with the Verb “to Have”. – V: Izvestiya na Instituta za balgarski ezik, kn. 5, s. 23 – 29.)
- Трифонов, Ю. (1905)** Синтактични бележки за съединението на минало действително причастие с глагола *съм* в новобългарския език. // Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, кн. 3 – 4, с. 155 – 192. (*Trifonov, Yu.* Syntactic Notes of Actually Past Passive Participle Compound Tense with the Verb “to Be” in Modern Bulgarian Language. // *Periodichesko spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo v Sofia*, kn. 3 – 4, s. 155 – 192.)
- Христова, Евд. (2003)** Българска реч от Албания. Говорът на село Връбник. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 125 с. (*Hristova, Evd.* Balgarska rech ot Albaniya. Govorat na selo Vrabnik. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 125 s.)
- Христова, Евд. (2012)** „Романските“ и славянските модели за изразяване на перфекта в границите на един западнобългарски диалект (Голо бърдо, Албания). // Македонски преглед, кн. 1, с. 85 – 97. (*Hristova, Evd.* “Romanic” and Slavic patterns for perfect tense time expression allocated in a Western Bulgarian dialect forms (Golo Bardo, Albania). // *Makedonski pregled*, kn. 1, s. 85 – 97.)
- Шклифов, Бл. (1973)** Костурският говор. Принос към проучването на югозападните български говори. – В: Трудове по българска диалектология. Т. 8. София: Изд. на БАН, 170 с. (*Shklifov, Bl.* Kosturskiyat govor. Prinos kam prouchvaneto na yugozapadnite balgarski govori. – V: Trudove po balgarska dialektologiya. T. 8. Sofia: Izd. na BAN, 170 s.)
- Шклифов, Бл. (1979)** Долнопреспанският говор. – В: Трудове по българска диалектология. Т. 11. София: Изд. на БАН, 239 с. (*Shklifov, Bl.* Dolnoprespanskiyat govor. – V: Trudove po balgarska dialektologiya. T. 11. Sofia: Izd. na BAN, 239 s.)
- Elliot, Elisabeth M. (2004)** Imam (‘Have’) plus Past Passive Participle in the Bulgarian Erkeč Dialect. – On Bulgarian Dialects. The Erkeč dialect. eScholarship, University of California,